

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

ТАРАСОВ ОЛЕГ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 341.21

**ПРОБЛЕМА СУБ'ЄКТА В МІЖНАРОДНОМУ
ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ**

12.00.11 – міжнародне право

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук**

Харків – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор юридичних наук, професор **Буроменський Михайло Всеволодович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, завідувач кафедри міжнародного права, член-кореспондент НАПрН України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, доцент **Буткевич Ольга Володимирівна**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доцент кафедри міжнародного права;

доктор юридичних наук, професор **Микієвич Михайло Миколайович**, Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри європейського права, заступник декана факультету міжнародних відносин;

доктор юридичних наук, професор **Тимченко Леонід Дмитрович**, Національний університет Державної податкової служби України, начальник відділу вивчення міжнародного досвіду у сфері оподаткування.

Захист відбудеться 24 березня 2015 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.086.03 у Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за адресою: 61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 70.

Автореферат розіслано 20 лютого 2015 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Н. П. Матюхіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасне міжнародне співтовариство на зламі століть зіштовхнулося із системною кризою всіх сфер життєдіяльності — економіки, політики, соціокультурної сфери, духовності, екології, демографічної ситуації, інформаційних вибухів і багатьох інших. Усе це потребує негайного вирішення на загальнолюдському рівні. Однак слід пам'ятати, що структура міжнародного співробітництва, що склалася, тяжіла, принаймні останні 400 років, до виняткової ролі держави. У цьому контексті «виняткової» означає, що після формування в Європі абсолютистських монархій усі інші учасники міжнародних відносин поступово були виключені зі сфери дії міжнародного права шляхом позбавлення їх міжнародної правосуб'єктності, а державам приписується роль єдино можливих суб'єктів міжнародного права. Практика тоталітаризму ще більше ускладнила ситуацію, враховуючи й те, що саме з середини ХХ ст. беруть свій початок перші прояви глобальних криз. Міждержавний рівень співробітництва виявився нездатним самостійно впоратися зі зростаючою кількістю глобальних викликів. Шляхом «спроб і помилок», що знайшов свій вияв у двох світових війнах, держави з великими труднощами погодилися на доступ і легалізацію в межах міжнародного права діяльності міжнародних міжурядових організацій. Багато в чому всупереч бажанню держав, але завдяки потужному післявоєнному демократичному руху в межах світового громадянського співтовариства поступово отримали своє визнання права і свободи людини. Руйнування колоніалізму жорстко поставило питання про визнання міжнародної правосуб'єктності народів, які борються за незалежність. Нині на статус суб'єктів міжнародного права, крім різноманітних «самопроголошених» держав, претендують численні корінні народи, суб'єкти федерацій, автономії, інші територіальні одиниці держав, широка мережа міжнародних і національних неурядових організацій, різноманітні недержавні комерційні об'єднання, а в перспективі й саме людство. Викликає багато питань і жваву дискусію міжнародно-правова природа Святого Престолу / Ватикану, Мальтійського ордену, Палестини, Косова, Європейського Союзу та інших учасників міжнародних відносин. Отже, надзвичайна важливість проблеми суб'єкта міжнародного права для виживання людства в умовах глобалізації, для збереження і розвитку самого міжнародного правопорядку зумовила вибір теми дослідження.

Окремих аспектів проблеми суб'єкта міжнародного права у своїх працях торкалися ще мислителі Давнього світу (Платон, Арістотель, Цицерон, Ульпіан та ін.), Середньовіччя (Граціан, Ф. Аквінський, Бартол,

Балд та ін.), а також засновники науки міжнародного права (А. Джентілі, Ф. Віторія, Г. Гроцій), дослідники XVII–XIX ст. (Лейбніц, Е. де Ватель, І.-Л. Клубер, А.-В. Гефтер). Однак лише наприкінці XIX — на початку XX ст., коли було накопичено достатньо емпіричного матеріалу, різноманітні питання міжнародної правосуб'єктності починають усвідомлюватися як єдина фундаментальна проблема всієї науки міжнародного права (І. Блунчлі, А. Рів'є, П. С. Манчині, П. Фіоре, Ф. Гольцендорф та ін.), у тому числі і дореволюційною російською наукою міжнародного права (Т. Ф. Степанов, М. М. Капустін, В. А. Незабитовський, А. М. Стоянов, М. О. Таубе, В. П. Даневський, М. М. Коркунов, О. О. Ейхельман, Л. В. Шалланд, О. М. Горовцев, Л. О. Камаровський, Ф. Ф. Мартенс, П. Є. Казанський, В. А. Уляницький, В. Е. Грабар та ін.). У період між світовими війнами цією проблемою займалися Ц. Березовські, Г. Кельзен, П. Корбетт, Г. Крабе, М. Сіотто-Пінтор, С. Сеферіадес, К. Штрупп, П. Хелборн, радянські автори Л. Волож, Є. О. Коровін, М. М. Лозинський, Є. Б. Пашуканіс. Після Другої світової війни ця проблема стала головною для таких науковців, як Ф. Джессеп, Х. Лаутерпахт, О. Лісичин, Д. П. О'Коннелл, Ф. Сейєрстед, Г. Сель, М. Соренсен, П. Ремек, В. Фрідман, А. Фердросс, М. С. Макдугал, Г. Шварценбергер, Я. Броунлі та ін. Незважаючи на жорсткі ідеологічні обмеження, вагомий внесок у розробку питань міжнародної правосуб'єктності міжнародних міждержавних організацій і народів, що борються проти колоніалізму, зробили радянські вчені І. П. Блищенко, Р. Л. Бобров, В. А. Василенко, Г. М. Вельямінов, Н. В. Захарова, Г. В. Ігнатенко, Г. І. Курдюков, І. І. Лукашук, С. О. Малинін, Л. А. Моджорян, Г. І. Морозов, Р. А. Мюллерсон, Р. А. Тузмухамедов, Г. І. Тункін, Є. Т. Усенко, М. О. Ушаков, Д. І. Фельдман, О. О. Шibaєва, М. В. Яновський та ін. Серед сучасних юристів-міжнародників, що вивчають проблему суб'єктів міжнародного права, слід назвати таких закордонних авторів, як Х. А. Барберіс, Д. Бедерман, М. Беджуї, М. Віраллі, В. Деган, Дж. Дюгард, А. Кассесе, Дж. Клабберс, Дж. Крауфорд, А.-К. Ліндблом, П. Маланчук, Ф. Манн, П. Менон, Р. Мюллерсон, Е. Нейман, К. Парлетт, Р. Портманн, А. А. К. Тріндаде, Р. Хігінс, а також російських вчених-дослідників У. Ю. Мамедова, Т. М. Нешатаєву, С. В. Черниченко, В. Л. Толстих та ін. Окремі питання міжнародної правосуб'єктності розглядалися і сучасними українськими вченими, серед яких М. О. Баймуратов, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, О. В. Буткевич, В. Н. Денисов, А. І. Дмитрієв, В. І. Євінтов, О. О. Мережко, М. М. Микієвич, В. І. Муравйов, Л. Д. Тимченко та ін.

Разом із тим на сьогодні комплексні монографічні дослідження теоретико-методологічних та практичних проблем суб'єкта у міжнародному публічному праві фактично не проводилися. Зокрема, потребують наукового осмислення і вирішення питання, пов'язані з історією становлення вітчизняної та світової наукової думки щодо міжнародної правосуб'єктності, розробки засад нової методології дослідження в цілому суб'єкта у міжнародному праві, природою міжнародної правосуб'єктності людини, держави, протодержави, організацій національно-визвольних рухів, міжнародних міжурядових організацій, міжнародних господарських організацій, міжнародних неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, субнаціональних територіальних одиниць та ін. Саме ці чинники зумовлюють необхідність розробки міжнародно-правової персонології як наукової парадигми в рамках доктрини міжнародного права з урахуванням досягнень релігійної, філософської та соціогуманітарної думки. Усе це дає змогу сформулювати загальні засади таких напрямів міжнародно-правової персонології, як міжнародно-правова антропологія для дослідження проблем людини в міжнародному праві, міжнародно-правова кратологія для вивчення проблем міжнародної правосуб'єктності держави та інших владних політій, а також міжнародно-правова корпоратологія для з'ясування особливостей функціонування юридичних осіб у рамках міжнародно-правової системи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого згідно з цільовою комплексною програмою «Проблеми історії, теорії та практики державного права зарубіжних країн і міжнародного права» (номер державної реєстрації 0106U002284). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 5 від 21.02.2000 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є розкриття юридичної природи суб'єкта міжнародного права, розробка сучасної методології дослідження персонативної міжнародно-правової реальності, формулювання теоретичних висновків і науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення інституту міжнародної правосуб'єктності на рівні фізичних, юридичних і суверенних осіб.

Відповідно до мети дослідження в дисертації зосереджена увага на виконанні таких *основних завдань*:

– з'ясувати розвиток поняття «суб'єкт міжнародного права» та визначити основні методологічні підходи до вивчення проблем міжнародної правосуб'єктності від Стародавніх часів до початку ХХІ ст.;

– запропонувати методологію дослідження суб'єкта в міжнародному праві з позицій правової персонології як нового напрямку юридичної науки, визначити її предмет, метод, основні напрями розвитку, систему аксіом, поняттєво-категоріальний апарат та місце в системі юридичних знань;

– визначити засади міжнародно-правової антропології як напрямку міжнародно-правової персонології та застосувати її положення до вивчення проблем міжнародної правосуб'єктності людини;

– розкрити процес міжнародно-правової емансипації людини;

– визначити основи антропологічного нігілізму в науці міжнародного права;

– обґрунтувати положення про людину як основного й невід'ємного суб'єкта міжнародного права;

– визначити засади міжнародно-правової крাতології та застосувати її положення до вивчення міжнародно-правових проблем держави та інших суверенних осіб;

– розглянути з точки зору міжнародно-правової персонології проблеми міжнародно-правового визнання;

– охарактеризувати сучасні міжнародно-правові проблеми функціонування «самопроголошених» держав;

– розкрити з персонологічної точки зору теоретичні та практичні складності міжнародного правонаступництва й континуїтету;

– сформулювати засади міжнародно-правової корпоратології та застосувати її положення до вивчення проблем міжнародної правосуб'єктності різноманітних корпоративних учасників міжнародних правовідносин (міжнародні міжурядові організації, органи та конференції, міжнародні та національні неурядові організації, комерційні підприємства, субнаціональні територіальні одиниці та ін.).

Об'єктом дослідження є функціонування міжнародного права як специфічної правової системи.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та практичні проблеми суб'єкта у міжнародному публічному праві як складного феномена сучасної доктрини та практики міжнародного права.

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої в роботі мети та завдань, об'єкта та предмета дослідження. Методологічну основу роботи становлять міждисциплінарний і комплексний підходи, які дозволили сформулювати концептуальні засади міжнародної

правосуб'єктності з урахуванням сучасної доктрини та практики міжнародного права. У роботі використано низку загальнотеоретичних і спеціально-наукових методів: об'єктивності – для встановлення вірогідності та повноти інформації, що мала застосування у процесі дослідження; діалектичний – для дослідження розвитку концепції суб'єкта міжнародного права та встановлення його зв'язку з іншими правовими, соціальними та політичними явищами; історико-правовий – дослідження еволюції інституту міжнародної правосуб'єктності та основних методологічних підходів до вивчення проблеми суб'єкта міжнародного права від Стародавніх часів до початку XXI століття; формально-логічний – для визначення персонологічного поняттєво-категоріального ряду та подальшого його використання у більш складних формах мислення – судженнях та умовиводах, а також для розкриття правової природи суб'єкта міжнародного права; спеціально-юридичний – для дослідження положень міжнародно-правових документів щодо міжнародної правосуб'єктності різноманітних категорій суб'єктів міжнародного права; системно-структурний – для визначення системи загальної правової персонології, її місця у системі юридичних наук, значення загальної правової картини світу для дослідження міжнародної правосуб'єктності, для виявлення феноменів персонативної правової реальності, правової підсистеми, правової трансперсонативності, для проведення всебічної класифікації суб'єктів міжнародного права, для виявлення багатоманітності соціальних носіїв міжнародної правосуб'єктності та ін.; порівняльно-правовий – для з'ясування правової природи суб'єкта права взагалі та суб'єкта міжнародного права, суб'єкта міжнародного права та суб'єкта національного права, суб'єкта міжнародного публічного права та суб'єкта міжнародного приватного права, виокремлення нормативної, персонативної та комунікативної правової реальності, розробки засад нормоцентристської, персонцентристської та комунікатоцентристської методології, дослідження соціальних носіїв міжнародної правосуб'єктності та персонативних правових форм фізичної, юридичної та суверенної особи; соціологічний – для дослідження міжнародно-правової практики функціонування інституту міжнародної правосуб'єктності; персонцентристський метод було розроблено автором спеціально для дослідження проблем суб'єкта права взагалі і суб'єкта міжнародного права зокрема.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена як сукупністю поставлених завдань, так і засобами їх розв'язання. У дисертації запропоновано концептуальні підходи щодо нової методології

дослідження міжнародної правосуб'єктності, започаткування нового наукового напрямку – правової персонології, який дозволяє адекватно описати, чітко пояснити та обґрунтовано спрогнозувати подальшу еволюцію персонативної міжнародно-правової реальності.

У результаті дисертантом вирішено фундаментальну наукову проблему на рівні світової юридичної науки, одержано нові теоретико-методологічні положення та науково обґрунтовані висновки, сформульовано гіпотези, концепції та пропозиції, які виносяться на захист, зокрема:

уперше:

- доведено неспроможність у межах сучасного міжнародного права зберігати уніфіковану суб'єктну модель, що проявляється у відсутності неполітизованих підходів до пояснення складу суб'єктів міжнародного права;

- доведено наявність іманентної тенденції до розширення кола суб'єктів міжнародного права, що полягає у внутрішніх специфічних особливостях міжнародних правовідносин, що призводить до мінімізації можливостей, а в ряді випадків – до неможливості контролю з боку держав за вступом різних суб'єктів у міжнародні правовідносини;

- розкрито методологічні можливості персонологічного підходу як дослідницької парадигми у рамках доктрини міжнародного права та на основі запропонованих теоретико-методологічних положень проведено дослідження широкого кола проблем міжнародної правосуб'єктності;

- розкрито міжнародну правосуб'єктність людини на засадах міжнародно-правової антропології як напрямку міжнародно-правової персонології;

- з позицій персонологічного аналізу доведено, що особливості різномовного тлумачення ст. 6 Загальної декларації прав людини 1948 р. не є принциповим для узгодженого розуміння суті та змісту відповідного тексту як такого, що стосується не тільки національного права, але й безпосередньо має значення для визнання міжнародної правосуб'єктності людини;

- обґрунтовано з персонологічних позицій визнання людини невід'ємною основою будь-якого, у тому числі міжнародного, правопорядку;

- виявлено різноманітні соціальні носії суверенної правової особи (організації національно-визвольних рухів, протодержави, держави, Суверенний Мальтійський орден, Святий Престол / Ватикан);

- запропоновано розрізняти в межах міжнародного правонаступництва три складові : міжнародно-правове

нормонаступництво, міжнародно-правове персононаступництво і міжнародно-правове комунікатонаступництво. Запропоновано також диференціювати в межах континуїтету три складових : нормативний міжнародно-правовий континуїтет, персонативний міжнародно-правовий континуїтет і комунікативний міжнародно-правовий континуїтет;

– обґрунтовано теоретичну неспроможність та практичну некоректність запропонованої російською доктриною концепції міжнародної «продовжуваності» на відміну від міжнародного правонаступництва та континуаторства;

– виявлено різноманітні соціальні носії міжнародної (публічної) юридичної особи (міжнародні міжурядові організації та конференції, міжнародні судові та арбітражні органи, міжнародні комітети та комісії, міжнародні господарські організації, Міжнародний Комітет Червоного Хреста та ін.);

– запропоновано визначити право Європейського Союзу як внутрішньокорпоративну (внутрішньоосоюзну, локальну) міжнародно-правову субсистему, обмежену персонативною правовою формою міжнародної публічної юридичної особи Європейського Союзу, у межах материнської міжнародно-правової системи;

– обґрунтовано положення про факультативний характер міжнародної правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій, структурних одиниць транснаціональних корпорацій та субнаціональних територіальних одиниць;

Удосконалено наукові положення стосовно:

– визначення поняття «суб'єкт міжнародного права» як соціального актора, що володіє якістю міжнародно-правової особистості, виступає у формі міжнародно-правової особи, має міжнародно-правовий статус і є учасником міжнародних правовідносин;

– критики методологічних помилок при міжнародно-правовому дослідженні питань утворення, перетворення й припинення існування держав, зокрема, ототожнення соціальних акторів із суверенною міжнародно-правовою особою, ототожнення держави з єдиною можливою міжнародно-правовою особою, небезпека цивілізаційного європоцентризму, етатистська міфологізація суверенної правової особи;

– недоліків державоцентристського підходу до діяльності міжнародних (публічних) юридичних осіб як виразників не тільки партикулярних інтересів держав-членів, а й спільних інтересів усього людства;

– обґрунтування тези про те, що транснаціональні корпорації самі по собі не володіють міжнародною правосуб'єктністю.

У роботі набули подальшого розвитку:

- висновок про відсутність у доктрині міжнародного права єдиного підходу щодо кола суб'єктів міжнародного права, що виключає можливість із теоретичних позицій пояснити склад суб'єктів міжнародного права на різних етапах його розвитку;

- висновок про те, що існування регіональних систем міжнародного права може створювати підстави для існування різного кола суб'єктів міжнародного права на універсальному і регіональному рівнях;

- оцінки дорадянського та радянського періодів розвитку міжнародно-правової думки щодо проблем міжнародної правосуб'єктності;

- розуміння правової форми та субформи, правової системи та підсистеми, персонативного юридичного факту, представництва, правосуб'єктності, правової персоніфікації, правової персоналізації та ін.;

- обґрунтування природи міжнародного приватного права як окремої приватноправової сфери у рамках міжнародно-правової системи;

- критерії класифікації суб'єктів міжнародного права;

- висновок про значення у сучасних умовах критерію міжнародно-правової легітимності утворення суверенних правових осіб, що безпосередньо стосується проблеми функціонування «самопроголошених» держав;

- положення про право народів на зовнішнє і внутрішнє самовизначення;

- твердження про необхідність чіткої диференціації міжнародного правонаступництва й континуїтету;

- теза про відкритий, демократичний та плюралістичний характер міжнародно-правової системи, що проявляється у наявності міжнародної правосуб'єктності у людини, неурядових організацій, комерційних підприємств, субнаціональних територіальних одиниць.

Практичне значення. Одержані результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення. Вони можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері: як підґрунтя для подальших наукових досліджень у сфері міжнародно-правової персонології у межах теорії міжнародного права та окремих галузевих міжнародно-правових дисциплін;

- у навчально-методичному процесі: для використання під час викладання навчальних курсів «Міжнародне публічне право», «Історія міжнародного права», «Міжнародне право прав людини», «Право міжнародних організацій», «Право Європейського Союзу», «Міжнародне

економічне право», «Міжнародне приватне право» та ін., а також для вдосконалення навчальних програм, при підготовці підручників і навчально-методичних посібників;

– у *практичній сфері*: для використання у діяльності законодавчих, виконавчих та судових органів нашої держави, органів регіонального і місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, комерційних організацій, а також для представників міжнародних міждержавних і неурядових організацій, міжнародних судових і арбітражних установ.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, обговорені, схвалені та рекомендовані до захисту кафедрою міжнародного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Основні положення дисертаційного дослідження були оприлюднені у виступах на 35 конференціях, семінарах та «круглих столах», зокрема: Міжнародному науково-практичному семінарі «Проблеми державно-правового розвитку в умовах європейської інтеграції і глобалізації» (м. Харків, 16 травня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (м. Харків, 19–20 вересня 2008 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблема правосуб'єктності: сучасні інтерпретації» (м. Самара, 27 лютого 2009 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми політико-правового розвитку в ХХІ ст.» (м. Москва, 19–20 листопада 2010 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особистість. Суспільство. Право» (м. Полтава, 15 березня 2012 р.); Міжнародному науково-практичному семінарі «Програма «Східне партнерство» як правова платформа співпраці України і ЄС» (м. Харків, 19 квітня 2012 р.); Міжнародній науково-теоретичній конференції «Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина» (м. Харків, 23 листопада 2012 р.); V міжнародному круглому столі «Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи» (м. Харків, 14 грудня 2012 р.); «Круглому столі», присвяченому пам'яті проф. А. Й. Рогожина «Актуальні проблеми науки історії держави та права» (м. Харків, 5 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Національні та міжнародні механізми захисту прав людини» (м. Харків, 26 жовтня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 20-річчю Національної академії правових наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України» (м. Харків, 20–21 листопада 2013 р.) та ін.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладені в 1 монографії, 22 статтях у наукових фахових періодичних виданнях України та інших держав, а також 37 інших наукових публікаціях.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, що включають 24 підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 509 сторінок, із них основного тексту – 356 сторінки. Список використаних джерел містить 1392 найменування, які розміщені на 153 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, визначається ступінь її розробленості, встановлюється мета і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, окреслюється методологічна і теоретична основа, формулюється наукова новизна роботи, характеризується теоретичне і практичне значення отриманих результатів, містяться дані про апробацію основних положень дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Становлення поняття “суб'єкт міжнародного права” в історії міжнародно-правової думки» складається з 8 підрозділів, присвячених еволюції поняття «суб'єкт міжнародного права» від Стародавнього часу до сучасності.

У підрозділі 1.1. *«Суб'єкт міжнародного права в літературі Давнього світу»* досліджуються перші в історії людства міфологічні, релігійні, філософські та правові підходи до обґрунтування міжнародної правосуб'єктності. Проаналізовано погляди мислителів Стародавнього Китаю, Стародавньої Греції, Стародавнього Риму та ін. Досліджено вплив релігійних поглядів на становлення універсалістського розуміння правосуб'єктності людини.

У підрозділі 1.2. *«Питання міжнародної правосуб'єктності в літературі Середніх віків»* розглянуто релігійні та світські концепції суб'єкта міжнародного права у добу Середньовіччя. Показано, що ідея суб'єкта міжнародного права у християнській літературі еволюціонувала від концепції всесвітньої теократичної монархії до визнання суверенітету окремих держав. У рамках світського напрямку вже були поставлені проблеми народного суверенітету, державної території, розмежування сфер церковної й світської влади тощо. Однак у цей період ще не сформувалося розуміння правової особистості держави, відмінної від правової особистості государя.

У підрозділі 1.3. *«Проблема суб'єкта міжнародного права в класичній світовій літературі до закінчення Першої світової війни»*

звертається увага на те, що традиційна категорія «правова особа» у міжнародному праві вперше була застосована у працях Лейбніца, з якого власне й бере свій початок суворо етатистський підхід до розуміння кола суб'єктів міжнародного права. Емерік де Ваттель лише продовжив цю традицію у XVIII ст. У роботах Канта уперше відбувається розрив між теорією міжнародного права і загальною теорією права. Суб'єкти міжнародного права і суб'єкти національного права починають розглядатися вже як зовсім різні правові категорії, на які не поширюються повною мірою положення загальної теорії права. Практично загальна теорія права перетворюється на теорію лише національного права. Поняття «суб'єкт міжнародного права», або «міжнародно-правова особа», ототожнюється з поняттям «держава».

У підрозділі 1.4. «*Міжнародна правосуб'єктність у роботах юристів Російської імперії*» зазначається, що із чотирьох основних підходів до визначення кола суб'єктів міжнародного права, лише методологія жорсткого етатизму однозначно забороняла визнання міжнародної правосуб'єктності інших, крім держави, учасників міжнародних відносин.

У підрозділі 1.5. «*Світова література міжвоєнного періоду про суб'єкта міжнародного права*» досліджується доктрина міжнародного права 1919–1939 рр., у якій були представлені як традиційні, так і новаторські концепції суб'єкта міжнародного права. Зокрема, чітко поставленні питання про міжнародну правосуб'єктність людини, міжнародних міждержавних організацій, державоподібних утворень, народів та ін. Однак класична концепція держави як єдиного суб'єкта міжнародного права переважала в теорії міжнародного права.

У підрозділі 1.6. «*Міжнародна правосуб'єктність як проблема світової літератури середини XX — початку XXI ст.*» зазначено, що у цей період наука міжнародного права пододала крайності як етатизму, так і антропоцентризму. Сьогодні наявні ознаки методологічного компромісу між прихильниками різноманітних концепцій міжнародної правосуб'єктності. Ведеться пошук нової наукової парадигми, яка адекватно відображала б проблему суб'єкта у міжнародному праві.

У підрозділі 1.7. «*Проблема міжнародної правосуб'єктності у радянській літературі*» акцентується увага на непростих процесах дослідження суб'єкта міжнародного права на різних етапах існування СРСР. Зокрема, виділено період революційної романтики і розробки основ класової концепції міжнародного права (1920/1921–1929 рр.), період «твердого» адміністративно-командного управління юридичною наукою у СРСР (1930–1955 рр.), класичний період в історії радянської

юридичної науки (1956–1988 рр.) і останній період в історії радянської науки міжнародного права (1989–1991 рр.). Питання міжнародної правосуб'єктності знаходилися під суворим контролем цензури. Зокрема, концепція людини як суб'єкта міжнародного права оголошувалася суто буржуазною і тому ідеологічно шкідливою. Лише в останні два-три роки існування СРСР з'явилася можливість методологічного плюралізму щодо дослідження міжнародної правосуб'єктності.

У підрозділі 1.8. «Література пострадянського періоду і проблема суб'єкта міжнародного права» наводиться загальна характеристика поглядів юристів-міжнародників на теренах колишнього СРСР, у тому числі українських науковців. Відзначається високий ступень антропологічного нігілізму, який успадковано від радянської доктрини міжнародного права, що принципово не визнавала міжнародну правосуб'єктність людини. У той же час формується більш широкий підхід до визначення кола суб'єктів міжнародного права, який визнає відкритість, демократизм та плюралістичність сучасної міжнародно-правової системи.

Розділ 2 «Правова персонологія як методологічна основа дослідження суб'єкта міжнародного права» складається з 5 підрозділів, присвячених теоретико-методологічним засадам правової персонології як нової наукової парадигми для дослідження проблем міжнародної правосуб'єктності.

У підрозділі 2.1. «Проблема суб'єкта в загальній теорії права» досліджуються погляди теоретиків права на загальні питання правосуб'єктності та робиться висновок про відсутність у світовій науці єдиної концепції суб'єкта права взагалі. Звертається увага на такі методологічні проблеми при вивченні суб'єкта права, як нормоцентризм, «фізикалізм» та «соціологізм», відсутність розуміння правової форми суб'єкта права, ігнорування більшістю теоретиків права досягнень теорії міжнародного права та ін. Вказується на необхідність розробки спеціальної методології як інструменту вивчення суб'єкта у рамках юридичної науки.

У підрозділі 2.2. «Передумови правової персонології» розглянуто міфолого-релігійні, філософсько-методологічні і соціогуманітарні підстави становлення правової персонології як спеціального напрямку дослідження суб'єкта права взагалі. Звертається увага на методологію соціогуманітарних дисциплін, де вже широко використовується персоноцентристський підхід до вивчення широкого кола соціальних акторів. Крім того, акцентується увага на розрізненні фундаментальних категорій «особа» та «особистість».

У підрозділі 2.3. «Предмет, метод і основні напрями досліджень правової персонології» проведено складний процес імплементації персонологічного знання у правову науку. Запропоновано правову персонологію як нову парадигму досліджень широкого кола проблем правосуб'єктності взагалі. Визначено правову особистість як предмет, а персонцентризм як метод правової персонології. При цьому чітко розмежовуються категорії «правова особистість», як внутрішній аспект суб'єкта права, і «правова особа», як зовнішня форма прояву суб'єкта права. Вказано на три основних напрями правової персонології: правову антропологію (від грец. *anthropos* – людина), яка досліджує людину як фізичну особу, правову корпоратологію (від піздньолат. *corporatio* – об'єднання), яка вивчає різноманітні колективні об'єднання як юридичні особи, і правову кратологію (від давньогрец. *κράτος* – сила, влада, панування), яка досліджує державу та інші владні утворення як суверенні особи.

У підрозділі 2.4. «Поняттєво-категоріальний ряд правової персонології» обґрунтовується необхідність існування спеціальних персонологічних понять та категорій, які адекватно описували б персонативну правову реальність. Наведено персонологічне розуміння правової форми і субформи, а також правової системи і підсистеми. Пропонується розрізнити категорію «національне право», якою позначається материнська правова система (форма), і категорію «внутрішньодержавне право», якою позначається підсистемний рівень (субформа) у межах суверенної правової особи. Обґрунтовано методологічну важливість наукової правової картини світу для проведення міжнародно-правових персонологічних досліджень. Надано поняття персонативного юридичного факту, проведено розмежування правової презентації, репрезентації й саморепрезентації, розкрито природу правової трансперсонативності, правової персоноздатності й персонотворності, правової персоніфікації й деперсоніфікації, правової персоналізації й деперсоналізації.

У підрозділі 2.5. «Загальні питання міжнародно-правової персонології» наводиться загальна характеристика поняття «суб'єкт міжнародного права» і надано класифікацію суб'єктів міжнародного права з позицій міжнародно-правової персонології, нормології та комунікатології. Пропонується методологія міжнародно-правового персонцентризму як інструменту дослідження широкого кола проблем суб'єкта у міжнародному праві. Виокремлюються три основні напрями міжнародно-правової персонології: міжнародно-правова антропологія, міжнародно-правова кратологія та міжнародно-правова корпоратологія.

Розділ 3 «Людина в міжнародному праві з точки зору міжнародно-правової антропології» складається з 3 підрозділів, присвячених становленню людини як суб'єкта міжнародного права, основам антропологічного нігілізму в науці міжнародного права та обґрунтуванню фізичної особи як невід'ємного суб'єкта міжнародного права.

У підрозділі 3.1. «Емансипація людини в міжнародному праві» досліджується процес еволюції міжнародної правосуб'єктності фізичної особи на прикладі міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права і міжнародного економічного права. Надано персонологічну інтерпретацію ст. 6 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. і прийнятих на її основі ст. 16 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права від 16.12.1966 р., ст. 3 Американської конвенції про права людини від 22.11.1969 р., ст. 5 Африканської хартії прав людини й народів від 26.06.1981 р. і ст. 23 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права і основні свободи людини від 26.05.1995 р. Відзначається, що особливості різномовного тлумачення не є принциповим для узгодженого розуміння суті та змісту відповідного тексту як такого, що стосується не тільки національного права, а й має безпосереднє значення для визнання міжнародної правосуб'єктності людини. Обґрунтовується наявність міжнародно-правового статусу людини у сучасному універсальному та регіональному міжнародному праві.

У підрозділі 3.2. «Антропологічний нігілізм в доктрині міжнародного права» розглянуто витоки негативного ставлення до людини як суб'єкта міжнародного права. Наголошується, що основною причиною антропологічного нігілізму в доктрині міжнародного права були і досі залишаються крайні форми етатизму, коли держава розглядається як тотальний суб'єкт міжнародного права, який поглинає міжнародну правосуб'єктність фізичних та юридичних осіб. У етатистській картині світу людина в міжнародному праві розглядається як системна ненормальність, неприпустимий правовий абсурд. Вказується на некоректність із сучасної наукової точки зору й небезпечність для прав людини із практичної точки зору етатистської інтерпретації міжнародної правосуб'єктності фізичної особи.

У підрозділі 3.3. «Фізична особа як основа й невід'ємний суб'єкт міжнародного права» обґрунтовується новий підхід до розуміння самої природи міжнародної правосуб'єктності як феномена, похідного від правосуб'єктності людини як такої. Наголошується, що жодна інша юридична, релігійна, філософська й соціогуманітарна дисципліна, крім

науки міжнародного права, не бере на себе сміливості спростувати суб'єктність людини. Абсурдність виключення із соціогуманітарної реальності, у тому числі правової, людини зрозуміла всім. Вказується, що існує багато можливостей довести міжнародну правосуб'єктність людини. Наприклад, звернутися до норм міжнародного права, що закріплюють міжнародно-правовий статус людини. Якщо є правовий статус, то повинен бути і його носій. Саме цим традиційним (нормологічним) шляхом більшість юристів-міжнародників зробили висновок про наявність міжнародної правосуб'єктності людини. Інший шлях – проаналізувати практику міжнародних трибуналів *ad hoc*, Міжнародного кримінального суду, Європейського й Міжамериканського судів з прав людини та інших міжнародних органів, що допускають до участі в міжнародному процесі фізичних осіб. Комунікативний підхід легко виявляє фізичну особу як сторону подібних міжнародних правовідносин.

Відзначається, що теза про міжнародну правосуб'єктність людини вже давно не є новиною для світової юридичної науки й практики. Завдання полягає у зміні самої наукової парадигми міжнародного права, побудованої на абсолютристському державоцентризмі. При цьому необхідно запропонувати таку правову модель, яка придатна не тільки для теоретичного абстрагування (із цим завданням цілком справляється юснатуралізм), а й може бути використана в конкретній юридичній практиці (чим вирізняється позитивізм).

Вказується, що будь-який колективний суб'єкт права може діяти тільки лише через систему своїх органів. Державні й корпоративні органи можуть юридично функціонувати лише через систему посадових (фізичних) осіб, що здійснюють саморепрезентаційну діяльність. Законодавчо або договірним шляхом можна заснувати юридичну особу, але вона так і залишиться персонативною пустушкою, якщо жодна фізична особа не приступить до виконання своїх посадових обов'язків. Наголошується, що поза фізичною особою світ права мертвий. У цьому основна ідея правової персонології. Саме людина є джерелом і носієм усієї правової реальності. Тільки фізичні особи вміють читати, тлумачити, розуміти нормативні тексти й діяти відповідно або не відповідно до нормативних вимог, тільки шляхом притягнення до відповідальності конкретної фізичної особи, як зазначено у вироку Нюрнберзького трибуналу, право може досягти своєї мети. Тому людина як фізична особа завжди є присутньою у якості сутнісної правової підстави в будь-якій правовій системі.

Розділ 4 «Суверенні особи з позицій міжнародно-правової кратології» складається з 5 підрозділів, присвячених загальним питанням методології дослідження суверенних осіб у міжнародному праві, визначенню соціальних носіїв персонативної правової форми суверенної особи, проблемам міжнародно-правового визнання, питанням функціонування «самопроголошених» держав та актуальним аспектам міжнародного правонаступництва й континуїтету.

У підрозділі 4.1. «Міжнародно-правова кратологія: загальні питання» досліджуються теоретико-методологічні підстави вивчення проблем суверенних міжнародно-правових осіб. Наголошується на таких методологічних недоліках сучасного міжнародно-правового знання, як ототожнення учасника міжнародних правовідносин з учасником міжнародних відносин, суто етатистське розуміння носія суверенної особи, небезпека європоцентризму, неадекватне звеличення ролі держави у правознавстві. Вказується, що міжнародно-правова кратологія покликана боротися як із проявами соціологізації й крайностями етатизму, так і з нігілістичним ставленням до найважливішої службової ролі суверенних осіб у забезпеченні міжнародного правопорядку й захисті прав людини.

У підрозділі 4.2. «Держава та інші соціальні актори як суверенні міжнародно-правові особи» розглянуто коло носіїв персонативної правової форми суверенної особи. Вказується, що після створення ООН і широкого процесу деколонізації ознака ефективності перестала відігравати роль єдиного критерію державності. Це спостереження підтверджується також сучасною міжнародно-правовою практикою, що стосується позаколоніального контексту створення державності. Відзначається, що не кожна фактична держава є суверенною міжнародно-правовою особою. Факт ще не є правом. Проголошення рабовласницької або расистської держави ще не створює легітимної державності. Захоплення іноземної території й установлення ефективного контролю над населенням, що постійно там проживає, за допомогою окупаційного уряду не знищує автоматично державності потерпілої суверенної особи. У цих випадках відсутній критерій міжнародно-правової легітимності. Як створення, так і припинення існування міжнародної правосуб'єктності держави сьогодні вже не залежить виключно від фактичних обставин, а визначається також формальними міжнародно-правовими критеріями. Наголошується, що до юридичних критеріїв держави як суб'єкта міжнародного права слід віднести, у першу чергу, відповідність процесу створення державності імперативним нормам міжнародного права.

Відзначається, що не тільки держави є суверенними особами в міжнародному праві. Обґрунтовується наявність суверенної особи у організацій національно-визвольних рухів та протодержав, а також у Суверенного Мальтійського ордену та Святого Престолу / Ватикану. Це є одним з проявів демократичності та плюралізму сучасного міжнародного права. Як робочу гіпотезу, що дозволяє чітко сформулювати предмет майбутніх наукових дискусій у сфері міжнародно-правової кратології, запропоновано визначення організації національно-визвольного руху, протодержави та держави як суб'єктів міжнародного права.

У підрозділі 4.3. *«Проблеми міжнародно-правового визнання»* проаналізовано основні концепції виникнення міжнародної правосуб'єктності у суверенних осіб. Зроблено висновок, що жодна з теорій міжнародно-правового визнання не відповідає сучасній практиці формування суверенної міжнародної правосуб'єктності. Відзначається, що однією з методологічних причин подібного стану доктрини міжнародного права є ототожнення соціального актора й суб'єкта міжнародного права. Слід чітко відмежовувати соціологічну проблему виникнення учасника міжнародних відносин і його ідентифікацію як соціального актора від юридичної проблеми виникнення суб'єкта міжнародного права й ідентифікації його персонативної правової форми. Пропонується легітимність новоутвореної політії визначати не одностороннім міжнародно-правовим актом держави, коли превалюють політичні, ідеологічні, економічні та інші позаправові аспекти, а самим міжнародним правом. Вказується, що міжнародно-правове визнання має важливі юридичні наслідки для сторони, що визнається і сторони, що визнає, але ні якою мірою не є встановленням нової суверенної особи й не визначає правомірність її проголошення за міжнародним правом.

У підрозділі 4.4. *«“Самопроголошені” держави як проблема сучасного міжнародного права»* розглянуто питання легітимності так званих «самопроголошених» держав або держав *de facto*. Констатується, що сепаратистські утворення намагаються набути статусу суверенної міжнародно-правової особи, користуючись певною правовою невизначеністю, пов'язаною з тим, що старі етатистські концепції вже не відповідають реаліям міжнародного права, а нові доктринальні положення ще перебувають на стадії становлення й усвідомлення народами. Проблема «самопроголошених» держав ускладнюється також тим, що низка існуючих держав, із різних політичних причин, погоджується на визнання нелегітимних утворень. Тим самим грубо порушуються принципи міжнародного права, а відтак, під питанням опиняється суверенітет і територіальна цілісність всіх держав як таких.

Тому визнання нелегітимного утворення має одержати чітку і однозначну оцінку як міжнародного правопорушення, а тим більше військова допомога сепаратистам. Особливу проблему становить захист населення невизнаних територіальних утворень. На державу покладено обов'язок захищати своїх громадян, тому боротьба з сепаратизмом є правомірною діяльністю з боку держави не тільки у межах самозахисту, а й у рамках захисту прав людини.

Відзначається, що сепаратисти намагаються поширити на населення нелегітимного утворення категорію «народ» у межах універсального принципу рівноправності й самовизначення народів. Однак діюче міжнародне право чітко встановлює, що правом на зовнішнє самовизначення володіють лише ті народи, які перебувають під колоніальною, іноземною або чужоземною окупацією. Корінні народи та різноманітні меншини мають право лише на внутрішнє самовизначення у рамках національного правопорядку. Вказується також, що утворення самостійної держави не означає позбавлення народу права на самовизначення. Навпаки, сама держава є результатом постійно здійснюваного суверенного права народу на самовизначення. Народ завжди має право вибору, у тому числі стосовно питань перетворення власної суверенної міжнародно-правової особи.

У підрозділі 4.5. «Проблеми міжнародного правонаступництва й континуїтету» з персоніфікованих позицій розглянуто природу міжнародного правонаступництва й континуїтету як складних міжгалузевих інститутів міжнародного права. Зокрема, обґрунтовується некоректність поглядів на те, що СРСР досі існує як суб'єкт міжнародного права. Також піддається критиці концепція «продовжуваності» міжнародної правосуб'єктності Російської Федерації, як феномену, відмінного і від правонаступництва, і від континуїтету, з метою обґрунтування права Російської Федерації на місце постійного члена Ради Безпеки ООН та її права на всі активи колишнього СРСР. У разі порушення мовчазної згоди держав-учасниць Статуту ООН щодо членства Російської Федерації постане питання про юридичне підґрунтя перебування Російської Федерації взагалі у ООН. Вказується, що міжнародного правонаступництва щодо членства в міжнародних міждержавних організаціях не існує. Російська Федерація не є континуатором СРСР, вона не приймалася в члени ООН, а Статуту ООН не відомий такий постійний член Ради Безпеки ООН як Російська Федерація.

Проводиться чітке розмежування між правонаступництвом й континуїтетом. Піддається критиці концепція, яка змішує інститути

міжнародного континуїтета й правонаступництва. Вказується, що ідентичність не може «перетікати» від однієї правової особистості до іншої, а завжди стосується однієї й тієї ж правової особистості. Різні суб'єкти міжнародного права можуть бути подібні між собою, у чомусь схожі, нагадувати один одного, але це не має вести до розмивання чітких, формально визначених юридичних меж між ними. Відзначається, що при міжнародному правонаступництві виключається взагалі який-небудь перехід міжнародно-правової особистості. Ні повний, ні частковий. Про ідентичність можна говорити лише у випадку міжнародно-правового континуїтету.

У рамках міжнародного правонаступництва пропонується розрізняти три аспекти – міжнародно-правові персононаступництво, нормонаступництво та комунікатонаступництво. Відповідно, у рамках міжнародно-правового континуїтету слід розмежовувати персонативний, нормативний та комунікативний міжнародно-правовий континуїтет.

Розділ 5 «Юридичні особи в міжнародному праві з погляду міжнародно-правової корпоратології» складається з 3 підрозділів, присвячених еволюції міжнародних юридичних осіб у міжнародному праві, специфіці дослідження міжнародних юридичних осіб у рамках міжнародно-правової корпоратології, а також вивченню національних юридичних осіб як факультативних суб'єктів міжнародного права.

У підрозділі 5.1. «Генезис міжнародної юридичної особи» досліджується історія становлення міжнародної правосуб'єктності міжнародних міждержавних організацій та інших колективних утворень. Відзначається, що міжнародні об'єднання різного характеру були відомі ще у Стародавні часи. Месопотамські номи, індійські князівства, давньокитайські держави, грецькі поліси не один раз вступали в обороні й наступальні союзи. У Середні віки найбільш могутнім міжнародним об'єднанням виступала католицька церква. Значну роль відігравали об'єднання міст та ін. Важливою спадщиною Середньовіччя стали численні проекти організації людського суспільства. Розширення економічного співробітництва європейських держав, викликаного колоніальною експансією й науково-технічною революцією, приводить у XIX столітті до створення низки міжнародних організацій технічного характеру, що в науці отримали назву «адміністративні союзи держав». Питання про їх міжнародну правосуб'єктність ще не було актуальним для теорії міжнародного права. Перша світова війна довела необхідність створення політичної міжнародної організації з підтримання міжнародного миру й безпеки. Саме діяльність Ліги Націй значно активізувала питання міжнародної правосуб'єктності міжнародних

міжурядових організацій, однак більшість правознавців продовжувала дотримуватися традиційних етатистських поглядів. Навіть створення ООН після Другої світової війни само по собі не призвело до зміни доктрини міжнародного права щодо питань міжнародної правосуб'єктності. Лише після Консультативного висновку Міжнародного Суду ООН «Про відшкодування збитків, понесених на службі ООН» від 11.04.1949 р. було офіційно визнано існування інших, ніж держава, суб'єктів міжнародного права. Після цього починається широкий процес визнання міжнародної правосуб'єктності міжнародних міжурядових організацій.

У підрозділі 5.2. «Міжнародна юридична особа як предмет міжнародно-правової корпоратології» розглянуто методологічні аспекти дослідження міжнародної правосуб'єктності різноманітних колективних утворень як носіїв міжнародної публічної юридичної особи.

Вказується, що міжнародні міжурядові організації не уникнули загальних проблем науки міжнародного права, пов'язаних із методологією дослідження міжнародної правосуб'єктності, зокрема, нормоцентризму та соціологізації юридичних знань. Виявлено різні соціальні актори, що є носіями міжнародної (публічної) юридичної особи. Крім традиційних міжнародних міжурядових організацій, такими є міжнародні господарські організації, міжнародні неурядові організації (зокрема, Міжнародний Комітет Червоного Хреста), міжнародні арбітражні й судові інститути, конвенційні органи та ін. При цьому немає ніяких обмежень для заснування міжнародних юридичних осіб *ad hoc*, наприклад, на період діяльності міжнародної конференції. Усе це ще раз указує на велике різноманіття й плюралізм міжнародного співтовариства, що складається не з одних лише держав.

Із персонологічних позицій проаналізовано правову природу Європейського Союзу як міжнародної (публічної) юридичної особи. Визначено внутрішнє право Європейського Союзу як локальної субсистеми (субформи) у рамках материнської міжнародно-правової системи (форми). Персонативна правова форма міжнародної юридичної особи Європейського Союзу обмежує сферу дії свого внутрішнього права. Внутрішньосоюзні норми, особи й відносини не можуть вийти за межі даної міжнародної юридичної особи. Відзначається, що слід чітко розмежовувати загальносистемний міжнародно-правовий статус держави поза правом Європейського Союзу і локальний міжнародно-правовий статус держави-члена в межах права Європейського Союзу як партикулярної міжнародно-правової субсистеми.

Звертається увага на необхідність подолання етатизму при дослідженні міжнародних юридичних осіб. Поступовий процес позбавлення від правової абсолютизації і юридичної міфологізації держави як єдиного «нормального» суб'єкта міжнародного права далеко не закінчений. Положення про «похідність», «вторинність», «обмеженість» та інші висловлювання про міжнародну правосуб'єктність міжнародних міжурядових організацій малюють образ слухняного зовнішньополітичного інструмента в руках найбільш могутніх держав-членів. У той же час діяльність міжнародних міжурядових організацій щодо деколонізації, забезпечення захисту прав людини, інституалізації міжнародних судових органів, визначення загальної спадщини людства, формування міжнародних екологічних стандартів та інша діяльність вказують на поступове перетворення цих організацій на автономного суб'єкта міжнародного права. Відзначається, що сьогодні в практиці міжнародних міжурядових організацій відбувається суперечливий процес боротьби державного партикуляризму із загальнолюдським універсалізмом.

Підрозділ 5.3. «Національні юридичні особи в міжнародному праві: персонологічний аналіз» розкриває специфіку факультативної міжнародної правосуб'єктності різноманітних національних юридичних осіб. Вказується, що одним із найяскравіших проявів плюралізму й відкритості міжнародно-правової системи є багатогранна діяльність широкого спектра недержавних акторів – різного роду некомерційних і комерційних корпоративних утворень, а також субнаціональних територіальних одиниць. У доктрині залишається спірним питання міжнародної правосуб'єктності неурядових організацій, транснаціональних корпорацій, суб'єктів федерацій, автономій та ін. Показана важлива роль міжнародних неурядових організацій у суспільній легітимації зовнішньополітичної діяльності держав, моніторингу дотримання міжнародно-правових зобов'язань із прав людини, охороні навколишнього середовища та ін.

Відзначається, що з моменту виникнення міжнародна неурядова організація діє як суб'єкт лише національного права з персонативною правовою формою національної юридичної особи. Це значить, що саме національне право передусім визначає порядок проведення міжнародної діяльності цих організацій. У той же час міжнародний правопорядок принципово не обмежує коло своїх суб'єктів, надаючи можливість здійснювати будь-яку правомірну діяльність усім існуючим правовим особам. При цьому оригінальні міжнародно-правові особи спочатку виникають як суб'єкти міжнародного права зі своїм міжнародно-

правовим статусом і персонативною правовою формою, а національно-правові особи потребують спеціальної міжнародно-правової імплементації своєї персонативної національно-правової форми й національно-правового статусу. Для того, щоб функціонувати в межах міжнародно-правової системи, будь-який правовий феномен обов'язково повинен мати свою міжнародно-правову форму. При цьому міжнародна неурядова організація не може втратити своєї персонативної національно-правової форми, тому що тоді вона перестане існувати не тільки як суб'єкт національного права, а й як соціальний актор.

Отже, для того, щоб бути включеною в міжнародно-правову реальність, персонативна національно-правова форма має отримати додаткову (факультативну, комплементарну) персонативну міжнародно-правову форму. Зникнення факультативної міжнародно-правової форми не веде до припинення існування міжнародної неурядової організації як суб'єкта національного права і як соціального актора. При цьому в міжнародному праві немає заборони на трансформацію національно-правової особи в міжнародно-правову особу. Прикладом цього є статус Міжнародного Комітету Червоного Хреста, який набув персонативної форми міжнародної юридичної особи, проте як соціальний актор залишився неурядовою організацією.

Проаналізовано соціальну та юридичну природу транснаціональних корпорацій і підтверджено положення про те, що цей єдиний глобальний соціоекономічний актор є непомітним ні для національного, ні для міжнародного права. Юридично діють окремі суб'єкти національного права в різних національних правопорядках, формально не пов'язані між собою. Отже, з позиції правової персонології має місце невідповідність між соціальним актором, що здійснює серйозну міжнародну економічну діяльність, і суто національно-правовою персоніфікацією навіть не самого соціального актора, а його окремих структурних одиниць. Із правової точки зору суб'єктом права є не сама транснаціональна корпорація, а її окремі елементи. У цьому сенсі некоректно вести мову про правосуб'єктність транснаціональної корпорації, тому що дослідник має справу із цілою мережею юридичних осіб різної національності, а не з єдиним суб'єктом права. У той же час підрозділи транснаціональної корпорації як національні юридичні особи мають можливість виходити на міжнародно-правовий рівень і захищати свої права. Наприклад, у рамках Європейського Суду з прав людини або Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів як факультативні суб'єкти міжнародного права.

Виявлено правову природу суб'єктів федерацій, автономій, регіонів, мегаполісів та інших субнаціональних територіальних одиниць як факультативних суб'єктів міжнародного права. Відзначається, що різноманіття субнаціональних територіальних одиниць як соціальних акторів приводить до того, що в юридичній науці дотепер немає узагальнюючого терміна, що охоплює всі різновиди даних учасників міжнародних відносин. Використовуються словосполучення «нецентральні уряди», «місцева влада», «міське самоврядування», «органи місцевого самоврядування», «територіальна община» та ін. Подібне термінологічне різноголосся вказує на невирішеність проблеми соціологічного критерію носія міжнародної правосуб'єктності. Пропонується термін «субнаціональна територіальна одиниця» для ідентифікації даних учасників суспільних відносин.

Відзначається, що різноманіття національно-правових статусів субнаціональних територіальних одиниць приводить до того, що в міжнародні відносини вступають учасники з різним обсягом прав і обов'язків. Це ускладнює кодифікацію міжнародного права щодо субнаціональних територіальних одиниць. У той же час сформувалися міжнародні звичаєві норми, що стосуються права субнаціональних територіальних одиниць на міжнародну діяльність у межах їх національно-правового статусу як національних юридичних осіб. Отже, субнаціональні територіальні одиниці є оригінальними суб'єктами саме національного права. Наявність або відсутність міжнародно-правового статусу, в принципі, не впливає на здійснення головної функції субнаціональних територіальних одиниць – територіальної організації населення на різних субнаціональних (локальних) рівнях у межах національного правопорядку. Тому участь у міжнародних правовідносинах є для субнаціональних територіальних одиниць комплементарною (додатковою, факультативною) у порівнянні з основною національно-правовою діяльністю. Ліквідація субнаціональної територіальної одиниці як суб'єкта національного права автоматично тягне зникнення й соціального носія міжнародної правосуб'єктності.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і вирішення фундаментальної наукової проблеми суб'єкта у міжнародному публічному праві, що проявляється в розробці нової методології дослідження міжнародної правосуб'єктності та у започаткуванні нового наукового напрямку – правової персонології, який дозволяє адекватно

описати, чітко пояснити та обґрунтовано спрогнозувати подальшу еволюцію персонативної міжнародно-правової реальності. Головні теоретичні, методологічні та практичні результати дослідження викладені у таких висновках:

1. Еволюція поглядів щодо суб'єкта міжнародного права пройшла складний шлях від Стародавніх часів до початку XXI ст. У сучасній доктрині міжнародного права існує три найбільш впливові концепції міжнародної правосуб'єктності. Традиційного «жорсткого» етатизму та пом'якшеної форми етатизму, які у центр міжнародно-правової системи ставлять державу. Цим двом концепціям притаманний антропологічний нігілізм. Третя концепція, яка виходить з позицій відкритості, демократичності та плюралістичності міжнародно-правової системи, тільки починає формуватися в доктрині міжнародного права і потребує додаткового теоретико-методологічного обґрунтування. У наш час у світовій науці йде пошук нової парадигми, яка адекватно відображала б проблему міжнародної правосуб'єктності на початку XXI ст. Складний і хворобливий процес перегляду вкорінених юридичних догматів не завершений дотепер, що вимагає від представників сучасної науки міжнародного права додаткового теоретичного обґрунтування проблем міжнародної правосуб'єктності при збереженні поваги й дбайливого ставлення до спадщини минулого.

2. У доктрині міжнародного права відсутній єдиний підхід щодо кола суб'єктів міжнародного права, що виключає можливість з теоретичних позицій пояснити склад суб'єктів міжнародного права на різних етапах його розвитку.

3. У ході дослідження еволюції поняття «суб'єкт міжнародного права» було виявлене і вперше введене у науковий обіг таке джерело з історії вітчизняної міжнародно-правової думки, як рукопис курсу «Право народів і дипломатія», установлено час написання – 1844–1845 академічний рік – і запропонована гіпотеза, що автором курсу є відомий харківський професор Т. Ф. Степанов. Крім того, були відновлені імена репресованих харківських юристів-міжнародників 30-х років минулого століття й виявлені їх погляди на проблему міжнародної правосуб'єктності. Це дозволяє уточнити оцінки дорадянського та радянського періодів розвитку міжнародно-правової думки щодо проблем міжнародної правосуб'єктності.

4. Персонологічний підхід як дослідницька парадигма у рамках доктрини міжнародного права дає можливість вивчення широкого кола проблем міжнародної правосуб'єктності. Зокрема, провести принципове розмежування фундаментальних правових категорій «особа» (persona) і

«особистість» (personality), ідентифікувати правову особу держави як суверенної правової особи, виділити три напрями наукових досліджень – правову антропологию, правову корпоратологию й правову кратологию, конкретизувати загальний принцип персонентризму у систему трьох взаємозалежних принципів – правового антропоцентризму, правового корпоратоцентризму й правового кратоцентризму, визначити аксіоми правової персонології та ін.

5.Правова персонологія дозволяє уточнити розуміння правової форми та субформи, правової системи та підсистеми, персонативного юридичного факту, представництва, правосуб'єктності, правової персоніфікації, правової персоналізації та ін.

6.Міжнародне приватне право є окремою приватноправовою сферою у рамках міжнародно-правової системи, а не належить до національного права, міжнародного публічного права, міжсистемного комплексу або до окремої правової системи.

7.Суб'єкт міжнародного права є соціальним актором, що володіє якістю міжнародно-правової особистості, виступає у формі міжнародно-правової особи, має міжнародно-правовий статус і є учасником міжнародних правовідносин.

8.Всеосяжна класифікація суб'єктів міжнародного права можлива з використанням персонологічних, нормологічних й комунікатологічних критеріїв, у тому числі диференціація суб'єктів міжнародного права на оригінальні та неоригінальні (комплементарні, додаткові, факультативні).

9.Міжнародно-правова антропологию є вченням про правову особистість людини в міжнародному праві як носія персонативної правової форми фізичної особи. Основним методом міжнародно-правової антропології виступає міжнародно-правовий антропоцентризм.

10. Фізична особа має міжнародно-правовий статус у міжнародному гуманітарному праві, міжнародному кримінальному праві, міжнародному праві прав людини, міжнародному економічному праві, що переконливо доводить наявність міжнародної правосуб'єктності людини в сучасному універсальному й регіональному міжнародному праві.

11. Особливості різномовного тлумачення ст. 6 Загальної декларації прав людини від 10.12.1948 р. і прийнятих на її основі ст. 16 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права від 16.12.1966 р., ст. 3 Американської конвенції про права людини від 22.11.1969 р., ст. 5 Африканської хартії прав людини й народів від 26.06.1981 р. і ст. 23 Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права і основні свободи людини від 26.05.1995 р. не є принциповим для узгодженого розуміння суті та змісту відповідного тексту як такого, що стосується не

тільки національного права, але й безпосередньо має значення для визнання міжнародної правосуб'єктності людини.

12. Антропологічний нігілізм у науці міжнародного права ґрунтується на різному ступені абсолютизації держави як суб'єкта міжнародного права, є науково неспроможним у сучасних умовах і небезпечним на практиці для прав людини.

13. Неможливе існування будь-яких колективних суб'єктів міжнародного права, якщо людина буде позбавлена міжнародної правосуб'єктності та виключена з міжнародно-правової реальності взагалі.

14. Міжнародно-правова кратологія дозволяє дослідити широке коло проблем суверенної міжнародно-правової особи, зокрема, виявити й проаналізувати методологічні упущення при розгляді міжнародно-правових питань утворення, перетворення й припинення існування держав (ототожнення соціальних акторів із суверенною міжнародно-правовою особою, ототожнення держави з єдиною можливою міжнародно-правовою особою, небезпека цивілізаційного європоцентризму, етатистська міфологізація суверенної правової особи), запропонувати шляхи подолання наявних теоретичних перешкод у даній сфері.

15. До соціальних акторів, що є носіями суверенної міжнародно-правової особи, належать організації національно-визвольних рухів, протодержави, держави, Святий Престол / Ватикан й Суверенний Мальтійський орден.

16. Міжнародно-правове визнання жодним чином не стосується легітимності нової держави. Ні декларативна, ні конститутивна, ні змішані теорії визнання адекватно не відображають процеси міжнародно-правового персонігенезу, а є проявами класичного етатизму в науці міжнародного права. Легальність будь-якого учасника міжнародних відносин слід визначати не зовнішньополітичними перевагами тих або інших держав, а самим міжнародним правом.

17. У межах міжнародно-правової системи існує так звана персонативна «сіра зона», у якій, користуючись проблемами міжнародно-правового регулювання, діють «самопроголошені» держави. Це явище викликане, крім іншого, тим, що старі етатистські концепції вже не відповідають реаліям міжнародного права, а нові доктринальні положення ще перебувають на стадії становлення й усвідомлення народами. Проблема «самопроголошених» держав поглиблюється тим, що низка існуючих суверенних міжнародно-правових осіб, у силу різних політичних причин, погоджується на визнання нелегітимних утворень,

чим додатково підриває міжнародний правопорядок. Особливої уваги з боку міжнародного співтовариства потребує проблема міжнародно-правового захисту населення невизнаних територіальних утворень.

18. Право на створення власної суверенної міжнародно-правової особи має лише те населення, яке підпадає під міжнародно-правове визначення народу, що перебуває під колоніальною, іноземною або чужоземною окупацією. Населення нелегітимних утворень, навіть якщо воно є народом у соціологічному або етнографічному розумінні, у міжнародно-правовому розумінні права на зовнішнє самовизначення не має. Також права на зовнішнє самовизначення не мають корінні народи й різні меншини. Визнання Косово, а потім Абхазії й Південної Осетії низкою держав як суверенних міжнародно-правових осіб у цьому контексті є знаковим і вказує на те, що інститут суверенної міжнародної правосуб'єктності перебуває сьогодні в точці біфуркації, а його подальший розвиток залежить від доброї волі всіх учасників міжнародно-правового співтовариства при дотриманні принципу верховенств права, а не верховенства сили.

19. Нелегітимне утворення не має яких-небудь міжнародних прав й не несе жодних міжнародних обов'язків, властивих суверенній особі, тим більше, на відміну від материнської держави, не має права на самооборону. Ліквідація сепаратизму є юридичним обов'язком будь-якої держави, що необхідно для забезпечення, у першу чергу, прав і свобод власних громадян. При правомірній ліквідації сепаратизму на своїй території суверенна міжнародно-правова особа не має права виходити за межі чітко визначеного міжнародно-правового статусу, зокрема, порушувати норми міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини й міжнародного кримінального права.

20. Народи, які вже заснували свою державність, не просто мають право на самовизначення, а реально здійснюють його шляхом участі в політичному житті країни за допомогою інституту громадянства. Існуюча держава в жодному разі не позбавляє своїх громадян права на самовизначення, а, навпаки, сама є найважливішим результатом постійно здійснюваного суверенного права народу на самовизначення. Якщо держава забуде про свою службову роль і почне порушувати права власного народу, то в громадян завжди є невід'ємне право на повстання як останній засіб із метою повалення злочинного уряду й відновлення конституції. Народ завжди має право вибору, у тому числі щодо питань перетворення своєї суверенної міжнародно-правової особи.

21. Персонативний юридичний факт припинення міжнародної правосуб'єктності СРСР повністю підпадає під традиційне

розуміння міжнародного правонаступництва держав при розпаді єдиної держави. У зв'язку з цим немає жодної теоретичної й практичної потреби у введенні особливої категорії «продовжувач», яка є синонімом до слова «правонаступник» або «спадкоємець». У разі порушення мовчазної згоди держав-учасниць Статуту ООН щодо членства Російської Федерації постане питання про юридичне підґрунтя перебування Російської Федерації взагалі у ООН. Як відомо, міжнародного правонаступництва щодо членства в міжнародних міжурядових організаціях не існує. Російська Федерація не є континуатором СРСР, вона не приймалася у члени ООН, а Статуту ООН не відомий такий постійний член Ради Безпеки ООН, як Російська Федерація.

22. У межах міжнародного правонаступництва слід розрізняти три складові : міжнародно-правове правонаступництво, що є предметом досліджень міжнародно-правової нормології; міжнародно-правове правонаступництво, що виступає предметом вивчення міжнародно-правової персонології, і міжнародно-правове комунікатонаступництво як предмет міжнародно-правової комунікатології. У межах континуїтету також слід розрізняти три складові : нормативний міжнародно-правовий континуїтет, персонативний міжнародно-правовий континуїтет і комунікативний міжнародно-правовий континуїтет. При аналізі кожної зі складових правонаступництва й континуїтета слід керуватися відповідною правовою методологією – нормоцентризму, персоноцентризму й комунікатоцентризму.

23. Відмінність персонативного міжнародно-правового континуїтету від міжнародно-правового правонаступництва полягає в тому, що континуїтет припускає безперервне існування єдиного народу як суб'єкта права на самовизначення. Лише в тому випадку, коли єдиний народ розколюється на окремі соціальні утворення, які засновують відповідно до міжнародного права свою самостійну державність, вступає в дію міжнародно-правове правонаступництво. І, навпаки, злиття декількох раніше самостійних народів у єдину державу означає з міжнародно-правової точки зору також припинення існування окремих суб'єктів права на самовизначення й утворення нового народу як суб'єкта даного права.

24. З погляду міжнародно-правової персонології некоректно змішувати інститути континуїтета й правонаступництва шляхом установлення між державою-попередницею і державами-наступницями «ступенів» їх міжнародно-правової ідентичності. Про ідентичність (тотожність) міжнародно-правової особистості можна вести мову лише

відносно того самого суб'єкта міжнародного права тільки в межах персонативного континуїтета і як про різні у часі правові стани тієї ж самої міжнародно-правової особистості.

25. Міжнародно-правова корпоратологія є вченням про правову особистість колективних утворень у міжнародному праві як носіїв персонативної правової форми юридичної особи. Основним методом міжнародно-правової корпоратології виступає міжнародно-правовий корпоратоцентризм.

26. До соціальних акторів, що є носіями міжнародної (публічної) юридичної особи, належать різноманітні колективні утворення: міжнародні міжурядові організації та конференції, міжурядові комітети та комісії, міжнародні судові та арбітражні органи, Міжнародний Комітет Червоного Хреста та ін.

27. Європейський Союз є міжнародною (публічною) юридичною особою. Право Європейського Союзу виступає внутрішньокорпоративною (локальною) міжнародно-правовою системою, обмеженою персонативною правовою формою міжнародної юридичної особи Європейського Союзу, у межах материнської міжнародно-правової системи.

28. Міжнародні неурядові організації є комплементарними (додатковими, факультативними) і функціональними суб'єктами міжнародного права, які зберігають первинну (оригінальну) персонативну правову форму національних юридичних осіб у межах міжнародного правопорядку. Виняток становить Міжнародний Комітет Червоного Хреста, що набув із часом персонативної правової форми міжнародної (публічної) юридичної особи і є на сьогодні оригінальним суб'єктом міжнародного права.

29. Транснаціональні корпорації не володіють міжнародною правосуб'єктністю, а їх численні структурні одиниці мають персонативну правову форму національних юридичних осіб, що належать до різних національних правопорядків.

30. Національні комерційні юридичні особи можуть мати комплементарну (факультативну, додаткову) міжнародну правосуб'єктність у межах міжнародного права прав людини, як це має місце в практиці Європейського суду з прав людини, або міжнародного економічного права, підтвердження чому служить практика Міжнародного центру з врегулювання інвестиційних спорів.

31. Субнаціональні територіальні одиниці є комплементарними (додатковими, факультативними, неоригінальними) суб'єктами міжнародного права, що зберігають первинну (оригінальну)

персонативну правову форму національних публічних юридичних осіб у межах міжнародного правопорядку.

32. У межах сучасного міжнародного права неможливо зберігати уніфіковану суб'єктну модель, що проявляється у відсутності неполітизованих підходів до пояснення складу суб'єктів міжнародного права.

33. Існує іманентна тенденція до розширення кола суб'єктів міжнародного права, що полягає у внутрішніх специфічних особливостях міжнародних правовідносин, що призводить до мінімізації можливостей, а в ряді випадків неможливості контролю з боку держав за вступом різних суб'єктів до міжнародних правовідносин.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права : проблеми сучасної теорії : монографія / О. В. Тарасов. – Х. : Право, 2014. – 512 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Тарасов О. В. Деякі питання законодавства України про неурядові організації / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 1997. – Вип. 32. – С. 36–40.

2. Тарасов О. В. ООН і неурядові організації: перегляд механізму співробітництва / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 1998. – Вип. 33. – С. 48–53.

3. Тарасов О. В. Міжнародно-правові наслідки застосування ч. 1 ст. 151 Конституції України / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 1998. – Вип. 34. – С. 35–40.

4. Тарасов О. В. Юридична природа Загальної декларації прав людини / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 1998. – Вип. 36. – С. 25–28.

5. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта міжнародного права в работах ученых-юристов Харьковской школы XIX – начала XX вв. / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 2001. – Вип. 46. – С. 222–226.

6. Тарасов О. В. О рукописи курса «Право народов» (середина XIX в.) / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 2001. – Вип. 48. – С. 169–175.

7. Тарасов О. В. Международная правосубъектность индивида в трудах древнегреческих мыслителей / О. В. Тарасов // Проблеми законності. – 2003. – Вип. 64. – С. 199–206.

8. Тарасов О. В. Зарождение идеи международного права в христианском богословии средних веков / О. В. Тарасов // Проблемы законности. – 2004. – Вып. 66. – С. 122–128.

9. Тарасов О. В. Проблема визначення кола суб'єктів міжнародного права / О. В. Тарасов // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2006. – Вып. 29. – С. 130–133.

10. Тарасов О. В. Міжнародно-правова персонологія в контексті загальної правової персонології / О. В. Тарасов // Проблемы законности. – 2009. – Вып. 101. – С. 202–208.

11. Тарасов О. В. Персоноцентризм як метод міжнародно-правової персонології / О. В. Тарасов // Проблемы законности. – 2010. – Вып. 110. – С. 166–172.

12. Тарасов О. В. Правовое лицо как персонативная правовая форма: теоретико-методологический и международно-правовой аспекты / О. В. Тарасов // Проблемы законности, 2011. – Вып. 113. – С. 175–182.

13. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність людини в практиці Нюрнберзького трибуналу / О. В. Тарасов // Проблемы законности. – 2011. – Вып. 115. – С. 203–204.

14. Тарасов О. В. Проблема міжнародної правосуб'єктності у радянській юридичній науці першої половини ХХ ст. / О. В. Тарасов // Юрист України. – 2011. – № 4. – С. 28–35.

15. Тарасов О. В. Міжнародна правосуб'єктність як проблема радянської юридичної науки другої половини ХХ століття / О. В. Тарасов // Юрист України. – 2012. – № 1/2. – С. 19–23.

16. Тарасов О. В. Персонативний юридичний факт: теоретико-методологічний та міжнародно-правовий вимір / О. В. Тарасов // Проблемы законности. – 2014. – Вып. 126. – С. 208–213.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

1. Тарасов О. В. Персонологическая характеристика международной правосубъектности Европейского Союза и его внутреннего права / О. В. Тарасов // Междунар. публич. и част. право. – 2013. – № 5. – С. 24–27.

2. Тарасов О. В. Субъект международного права в юридической литературе Российской империи XIX – начала XX столетия / О. В. Тарасов // Соврем. право. – 2013. – № 9. – С. 153–156.

3. Тарасов О. В. Международная правосубъектность человека в российской и украинской юридической литературе конца XX – начала XXI веков / О. В. Тарасов // Соврем. право. – 2013. – № 11. – С. 131–136.

4.Тарасов О. В. Правосубъектность международных неправительственных организаций: персонологический анализ / О. В. Тарасов // *Legea si viata*. – 2014. – № 6. – С.126–129.

5.Тарасов О. В. Институт представительства с точки зрения правовой персонологии: общетеоретическая и международно-правовая характеристика / О. В. Тарасов // *Legea si viata*. – 2014. – № 7. – С.42–45.

6.Тарасов О. В. Международная правосубъектность субнациональных территориальных единиц: нормологический и персонологический подходы / О. В. Тарасов // *Legea si viata*. – 2014. – № 8. – С.143–146.

Публікації, що додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

1.Тарасов О. В. Взаємовідношення теорії міжнародного права та загальної теорії права / О. В. Тарасов // *Правова держава Україна: проблеми, перспективи розвитку* : короткі тези доп. та наук. повідомл. республ. наук.-практ. конф., 9–11 листоп. 1995 р. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 1995. – С. 46–47.

2.Тарасов О. В. Ресурсы политической власти и потенциал неправительственных организаций / О. В. Тарасов // *Пятое Харьковские политологические чтения «Ресурсы политической власти»* : материалы докл. – Харьков : Нац. юрид. акад. Украины, 1997. – С. 13–14.

3.Тарасов О. В. Місце міжнародних договорів серед джерел національного законодавства України / О. В. Тарасов // *Становлення правової системи демократичної України та юридична наука* : короткі тези доп. та наук. повідомл. наук. конф. молодих учених та аспірантів, 16–17 черв. 1998 р. / за ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 1998. – С. 15–16.

4.Тарасов О. В. Про плюралізм правопорядків та класифікацію суб'єктів права: міжнародно-правовий аспект / О. В. Тарасов // *Держ. буд-во та місц. самоврядування* / редкол.: Ю. П. Битяк [та ін.]. – Х. : Право, 2001. – Вип. 1. – С. 137–143.

5.Тарасов О. В. Суб'єкти стародавнього міжнародного права в поемах Гомера / О. В. Тарасов // *Проблеми розвитку юридичної науки у новому столітті* : тези доп. та наук. повідомл. учасн. наук. конф. молодих учених (м. Харків, 25–26 груд. 2002 р.) / за ред. М. І. Панова. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2003. – С. 60–61.

6.Тарасов О. В. Личность в глобализирующемся мире: международно-правовой аспект / О. В. Тарасов // *Особистість в умовах*

сучасних політичних відносин : зб. наук. ст. – Х. : Право, 2003. – С. 176–177.

7. Тарасов О. В. Класифікація суб'єктів міжнародного права за критерієм правової особи / О. В. Тарасов // Актуальні проблеми правознавства : тези доп. та наук. повідомл. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2004. – С. 188–190.

8. Тарасов О. В. Наукова картина сучасного правознавства / О. В. Тарасов // Проблеми правового забезпечення економічної та соціальної політики в Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 24–25 трав. 2005 р.) / відп. за вип.: Ю. М. Грошевий, М. І. Панов. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2005. – С. 247–250.

9. Тарасов О. В. Юридична природа об'єднаної Європи / О. В. Тарасов // Держ. буд-во та місц. самоврядування. – Х. : Право : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування Акад. прав. наук України, 2005. – Вип. 10. – С. 134–135.

10. Тарасов О. В. Трьохсекторальний підхід до міжнародного співтовариства / О. В. Тарасов // Конституційно-політичний процес в Україні: ідеї, досвід, проблеми : зб. наук. ст. (за матеріалами XVIII Харк. політол. читань) / відп. ред. М. І. Панов. – Х. : Право, 2006. – С. 122–123.

11. Тарасов О. В. Протогосударство / О. В. Тарасов // Проблеми глобалізації та геополітичний вектор розвитку України : зб. тез. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2007. – С. 197–198.

12. Тарасов О. В. Правовая персонология (наука о субъекте права вообще) / О. В. Тарасов // Проблема правосубъектности: современные интерпретации : материалы науч.-практ. конф., Самара, 29 февр. 2008 г. – Самара : Самар. гуманит. акад., 2008. – Вып. 6. – С. 20–22.

13. Тарасов О. В. Правовая персонология як особливий напрям правознавства / О. В. Тарасов // Від громадянського суспільства – до правової держави : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. (24 квіт. 2008 р.). – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2008. – С. 104–105.

14. Тарасов О. В. Періодизація міжнародно-правової персоніфікації ЄС / О. В. Тарасов // Проблеми державно-правового розвитку в умовах європейської інтеграції і глобалізації : матеріали міжнар. наук. семінару (м. Харків, 16 трав. 2008 р.) / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : Право, 2008. – С. 38–40.

15. Тарасов О. В. Різновиди правової персоніфікації / О. В. Тарасов // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19–20 верес. 2008 р.) / за ред. А. Т. Комзюка. – Х. : ХНУВС, 2008. – С. 144–146.

16. Тарасов О. В. Персоноцентризм как метод юридической науки / О. В. Тарасов // Суспільство і політичні інститути в умовах трансформації та реформ: XXI Харківські політологічні читання: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. / редкол.: М. І. Панов [та ін.]. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2008. – С. 234–236.

17. Тарасов О. В. Унікальність правової личности и формальность правового лица / О. В. Тарасов // Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи: зб. ст. і тез (за матеріалами Всеукр. наук.-теорет. конф. «XX Харківські політологічні читання»). – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2008. – С. 323–325.

18. Тарасов О. В. Методологические основания правовой персонологии / О. В. Тарасов // Проблема правосубъектности: современные интерпретации: материалы науч.-практ. конф., Самара, 27 февр. 2009 г. – Самара: Самар. гуманит. акад., 2009. – Вып. 7. – С. 38–41.

19. Тарасов О. В. Субнаціональні одиниці як учасники міжнародно-правових відносин / О. В. Тарасов // Проблеми розбудови державності та народовладдя в Україні (до 20-річчя Народного руху України за перебудову): XXI Харківські політологічні читання: матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. / редкол.: М. П. Требін [та ін.]. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2009. – С. 179–180.

20. Тарасов О. В. Специфіка міжнародної правосуб'єктності субнаціональних територіальних одиниць / О. В. Тарасов // Проблеми реформування місцевого самоврядування України в контексті наближення до європейських стандартів: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 28 жовт. 2009 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування АПрН України, 2009. – С. 101–102.

21. Тарасов О. В. Предметне поле міжнародно-правової персонології / О. В. Тарасов // Правова система України: проблеми і тенденції розвитку: матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 3 черв. 2010 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – С. 46–48.

22. Тарасов О. В. Международно-правовая антропология в концептуальной борьбе за признание человека субъектом международного права / О. В. Тарасов // Проблемы политико-правового развития в XXI веке: материалы междунар. науч.-практ. конф., г. Москва, 19–20 нояб. 2010 г. / Ин-т деловой карьеры. – М. : ООО «НИПКЦ Восход-А», 2010. – С. 274–277.

23. Тарасов О. В. Правовое персонологическое прогнозирование (на примере физического лица) / О. В. Тарасов // Громадянське суспільство і права людини : матеріали міжнар. наук.-практ. семінару, м. Харків, 9 груд. 2010 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – С. 99–100.

24. Тарасов О. В. Персонологическая характеристика права Европейского Союза / О. В. Тарасов // Формування європейського правового простору: історія і сучасність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 20 трав. 2011 р. / редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, О. Я. Трагнюк. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2011. – С. 34–36.

25. Тарасов О. В. Правовая субформа: постановка проблемы / О. В. Тарасов // Публічна влада в Україні та конституційно-правовий механізм її реалізації : матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 28 верес. 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, А. П. Гетьман, С. Г. Серьогіна та ін. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2011. – С. 106–107.

26. Тарасов О. В. Персонологическое измерение международно-правовой личности человека / О. В. Тарасов // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 8. – С. 252–254.

27. Тарасов О. В. Міжнародна міжурядова організація / О. В. Тарасов // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 470.

28. Тарасов О. В. Міжнародна неурядова організація / О. В. Тарасов // Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 470–471.

29. Тарасов О. В. Правовая форма и форма права: персонологический аспект / О. В. Тарасов // Особистість. Суспільство. Право : зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Полт. юрид. ін-ту, Полтава, 15 берез. 2012 р. / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого», Нац. акад. прав. наук України, Полт. юрид. ін-т, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Х. : Точка, 2012. – С. 278–280.

30. Тарасов О. В. Юридический факт с точки зрения правовой персонологии / О. В. Тарасов // Програма «Східне партнерство» як правова платформа співпраці України і ЄС : зб. наук. пр. (матеріали

міжнар. наук.-практ. семінару, м. Харків, 19 квіт. 2012 р.) / редкол.: С. Г. Серьогіна, І. В. Яковюк, О. Я. Трагнюк. – Х. : НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2012. – С. 61–62.

31. Тарасов О. В. Классическое представительство (репрезентация) и самопредставительство (саморепрезентация) / О. В. Тарасов // Правові засади гарантування та захисту прав і свобод людини і громадянина : зб. наук. ст. та тез наук. повідомл. за матеріалами Міжнар. наук.-практ. конф., 23 листоп. 2012 р. : у 2 ч. Ч. 1 / редкол.: А. П. Гетьман, Ю. Г. Барабаш, О. П. Бушан та ін. – Х. : Точка, 2012. – С. 210–211.

32. Тарасов О. В. Персоналогическая проблема соотношения личности и лица: религиозно-метафизическая интерпретация / О. В. Тарасов // Правове регулювання релігійного життя: історія, сучасність, перспективи : матеріали V міжнар. «круглого столу», Харків, 14 груд. 2012 р. / за заг. ред. О. М. Юркевич. – Х. : Нове слово, 2012. – С. 41–43.

33. Тарасов О. В. Статья 6 Всеобщей декларации прав человека: персоналогическая интерпретация [Электронный ресурс] / О. В. Тарасов // Международно-правовые чтения : сб. ст. / отв. ред. П. Н. Бирюков. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2013. – Вып. 11. – С. 186–195. – Режим доступа: http://www.intern.law.vsu.ru/Международно-правовые_чтения_Выпуск_11.pdf.

34. Тарасов О. В. Правова персонологія: досвід побудови загальної концептуальної основи національного і міжнародного права / О. В. Тарасов // Філософія права і заг. теорія права. – 2013. – №□2. – С. 276–282.

35. Тарасов О. В. Історія міжнародного права як наукова дисципліна / О. В. Тарасов // Актуальні проблеми науки історії держави та права : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. А. Й. Рогожина (м. Харків, 5 жовт. 2013 р.) / за ред. В. Д. Гончаренка ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого» ; Нац. акад. прав. наук України. – Х. : Право, 2013. – С. 171–174.

36. Тарасов О. В. Толкование ст. 6 Всеобщей декларации прав человека / О. В. Тарасов // Національні та міжнародні механізми захисту прав людини : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (26 жовт. 2013 р.) / за ред. В. О. Серьогіна. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2013. – С. 302–303.

37. Тарасов О. В. Зміна парадигми міжнародного права: від закритого етатизму до відкритої багатоманітності / О. В. Тарасов // Правова держава – основа формування правової системи держави :

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю Нац. акад. прав. наук України та обговоренню п'ятитомної монографії «Правова доктрина України», Харків, 20–21 листоп. 2013 р. – Х. : Право, 2013. – С. 300–303.

АНОТАЦІЯ

Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право. – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки, Харків, 2014.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та вирішення наукової проблеми, що полягає у розробці персонологічної методології дослідження суб'єкта в міжнародному публічному праві. Обґрунтована міжнародна правосуб'єктність людини, з'ясовані особливості міжнародної правосуб'єктності суверенних осіб, виявлена специфіка юридичних осіб як суб'єктів міжнародного права.

Показана еволюція поняття «суб'єкт міжнародного права». Розкрито методологічні можливості персонологічного підходу в доктрині міжнародного права. Показано процес міжнародно-правової емансипації та визнання фізичної особи суб'єктом міжнародного права. Надано міжнародно-правову характеристику суверенних осіб, проаналізовано проблеми визнання, правонаступництва, континуїтету. Досліджено проблеми міжнародної правосуб'єктності міждержавних і неурядових організацій, субнаціональних територіальних одиниць.

Ключові слова: суб'єкт міжнародного права, міжнародна правосуб'єктність, міжнародно-правова особа, міжнародно-правова персонологія, антропологія, кратологія, корпоратологія.

АННОТАЦІЯ

Тарасов О. В. Проблема субъекта в международном публичном праве. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.11 – международное право. – Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Министерство образования и науки Украины, Харьков, 2014.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и решение научной проблемы, заключающейся в разработке персонологической

методологии исследования субъекта в международном публичном праве, обоснована международная правосубъектность человека, определены особенности международной правосубъектности суверенных лиц, выявлена специфика юридических лиц как субъектов международного права.

Показана эволюция понятия «субъект международного права» в истории международно-правовой мысли Древнего мира, Средних веков, в классической мировой литературе до начала Первой мировой войны, в работах юристов Российской империи, в мировой литературе межвоенного периода 1919 – 1939 гг., середины XX – начала XXI ст., в различные периоды развития советской науки международного права, а также в литературе постсоветского периода. Проанализированы особенности основных подходов к определению круга субъектов международного права, сделан вывод о том, что в современной науке идет поиск новой парадигмы, способной адекватно отразить проблему международной правосубъектности в начале XXI ст.

На основе достижений религиозных, философских и социогуманитарных исследований раскрыты методологические возможности персонологического подхода как исследовательской парадигмы в рамках доктрины международного права. Определены предмет, метод, основные направления исследований (в частности, правовая антропология, правовая кратология и правовая корпоратология), понятийно-категориальный аппарат правовой персонологии. Предложены теоретико-методологические основания для проведения исследования широкого круга проблем международной правосубъектности. Уточнено понятие «субъект международного права» и дана всеобъемлющая классификация субъектов международного права.

С позиций международно-правовой антропологии показан процесс международно-правовой эмансипации человека в различных отраслях международного права, определены основы антропологического нигилизма в науке международного права, обосновано положение о человеке как основном и неотъемлемом субъекте международного права.

На основе международно-правовой кратологии представлена общая характеристика суверенных лиц как субъектов международного права, проанализированы проблемы международно-правового признания организаций национально-освободительных движений, протогосударств и, собственно, государств, функционирования «самопровозглашенных» государств, институтов международного правопреемства и континуитета, в том числе международного правопреемства относительно бывшего

СССР. Представлена критика концепции «продолжительности» существования СССР как субъекта международного права.

Раскрыты особенности международной правосубъектности различных коллективных участников международных правоотношений с точки зрения международно-правовой корпоратологии, в частности, международных межправительственных организаций, международных хозяйственных организаций, международных арбитражных и судебных органов как международных публичных юридических лиц. Выявлена специфика факультативной международной правосубъектности международных неправительственных организаций, структурных подразделений транснациональных корпораций и иных коммерческих организаций, а также субнациональных территориальных единиц (субъекты федераций, автономии, регионы, мегаполисы и т.п.) как национальных юридических лиц.

Ключевые слова: субъект международного права, международная правосубъектность, международно-правовое лицо, международно-правовая персонология, антропология, кратология, корпоратология.

SUMMARY

Tarasov O. V. The Problem of Subject in International Public Law.

– Manuscript.

A thesis for Scientific Degree of Doctor of Legal Sciences (Law) in speciality 12.00.11 – International Law. – Yaroslav the Wise National Law University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2014.

The thesis provides theoretical generalization and new resolution of scientific problem which concerns the development of personological methodology of research of the subject of International Public Law.

The international legal personality of human being is proved; the peculiarities of the legal personality of sovereign persons are clarified; the specific features of the legal entities as the subjects of the International Law are ascertained in the thesis.

The evolution of the concept of “subject of International Law” is given. The methodological possibilities of personologic approach to the theory of International Law are found out. Process of international legal emancipation and the recognition of an individual as a subject of International Law are presented. The international legal characteristics of the sovereign persons are provided and the problems of recognition, succession and continuity are

analyzed. The problems of international legal personality of intergovernmental and non-governmental organizations and sub-national units are researched.

Key words: subject of International Law, international legal personality, international legal person, international legal personology, anthropology, kratology, korporatology.

Відповідальний за випуск
кандидат юридичних наук, доцент
О. Я. Трагнюк

Підписано до друку 05.02.2015 р. Формат 60х90/16
Папір офсетний. Віддруковано на різнографі.
Ум. друк. арк. 1,7. Облік. вид. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 1109

Друкарня
Національного юридичного університету
Імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77.